

К 19

COLLECTANEA ARCHAEOGRAPHICA,
a Collegio Archaeographico Academiae Scientiarum Ucrainae edita.
Volumen I.

**УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК**

видає

**Археографічна Комісія
Української Академії Наук**

ТОМ ПЕРШИЙ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

У Київі—1926

COLLECTANEA ARCHAEOGRAPHICA,
a Collegio Archaeographico Academiae Scientiarum Ucrainae edita.
Volumen I.

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

в и д а е

Археографічна Комісія
Української Академії Наук

ТОМ ПЕРШИЙ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

У КИЇВІ
З друкарні Української Академії Наук
1926

Дозволяється випустити в світ.
Невідмінний Секретар Академії Наук, акад. *А. Кримський*.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Теперішня Археографічна Комісія Української Академії Наук зложилася в 1921 році з отсих трьох київських археографічних установ:

Київської „Комісії для разбора древнихъ актовъ“, заснованої р. 1843,

Археографічної Комісії Українського Наукового Товариства в Києві, зав'язаної р. 1913,

і Археографічної Комісії Української Академії Наук, організованої скоро після її заснування, р. 1919.

Діяльність першої з сих установ, протягом більш ніж піввікового існування її, встигла розгорнутись досить широко і доволі відома в наукових кругах. Заснована з ініціативи гуртка київських учених, вона одержала від уряду сугубо офіційну форму комісії при місцевім генерал-губернаторі¹⁾. Через те весь майже час веда подвійне існування. Офіційно мала служити доказом історичного права Росії на правобережну Україну: відкривати життя „исконно-руссаго“ елементу під наверствуваннями польського права й культури, вияснити його поневолення і експлоатацію елементом польським, боротьбу що він провадив проти його, і особливо — все що свідчило про гравітацію, потяги до Росії й її православної церкви. Тому члени сеї Комісії набирались не стільки з учених, скільки з різних іменитих урядовців, духовних і світських. Але фактичні наукові редактори і співробітники видань сеї Комісії, що походили головно з кругів київського університету, ставили перед собою здебільшого завдання в сфері досліду соціальних і культурних відносин незалежно від вказаних вище офіційних тенденцій, або лише поскільки згадані тенденції відповідали реальним явищам життя. Видання Комісії велись хоч і дещо одностороннє, але вповні науково і критично, ніколи не спускалися на дорогу фальшувань або тенденційного замовчування небажаного матеріалу, і тому були важним здобутком науки.

В чотирьох головних серіях видань Комісія випустила:

¹⁾ Її назва в перших трьох десятиліттях існування була така: „Временная комиссия высочайше учрежденная при кievскомъ военномъ, подольскомъ и вольнскомъ генераль-губернаторѣ“.

Памятники — 4 томи,
Архивъ Юго-Западной Россіи — 36 томів,
Літописи — під різними спеціальними заголовками — 10 томів,
Сборникъ статей и матеріаловъ по исторіи Юго-Западной Россіи —
2 томи.

Разом з окремими томами, що стояли поза серіями (5 томів), Комісія дала в них незвичайно багатий матеріал. В більшій частині були то юридичні документи XVI—XVIII вв., також статистично-економічні матеріали, цілий ряд цінних історично-літературних пам'яток (літописи Величка, Граб'янки, „Самовидця“, київська літопись й ин.), багато передруків релігійної й полемічної літератури XVI—XVII вв. і т. д. Дефектом видавництва було з одної сторони то, що воно обминало теми неприємні російському режимові: всякого рода його хиби, опозицію людности йому, і под.; з другої — що воно замикалось в крузі явищ Правобічної України, литовсько-польського права і дуже мало давало для часів московської зверхности в Лівобережній Україні, яка не мала иншого аналогічного археографічного видавництва, і ся прогалина тільки в часті виповнювалася, в останніх десятиліттях перед Революцією, діяльністю губерніяльних архівних комісій, земських збірників та різних инших наукових видавництв.

Археографічна Комісія, зав'язана Київським Українським Науковим Товариством в 1913 р., саме й ставила своїм завданням — по силі своїх матеріальних засобів старатись виповняти сі прогалини й служити корективом діяльності офіційної комісії.

В першу чергу поставила вона видання актів кирило-методіївського процесу та инших документів українського руху XIX віку; поруч того різні матеріали до історії Гетьманщини XVIII в., — на першу публікацію підготовлене було до друку Генеральне слідство Стародубського полку. Та против-українські репресії, принесені війною, і всякі инші невзгоди воєнного та революційного часу не дали змоги здійснити сі плани, і допити кирило-методіївців, видані в XV т. Записок Товариства — без імени видавця, що сидів тоді в в'язниці — зістались майже одинокою пам'яткою сих широко-закровених, але воєнною бурею розвіяних планів.

Археографічна Комісія новозаснованої Української Академії Наук намітила при своїм зав'язанню в 1919 р. три серії археографічного видавництва: пам'ятки мови, пам'ятки письменства і пам'ятки історичні, і до сього плану вставила цілий ряд видань всіх сих категорій, і не тільки видання текстів, але й видання розвідок. Та за недостатчею коштів і за смертю одного по другім двох перших своїх провідників вона дуже мало що з того могла здійснити: вийшли деякі проєктовані розвідки, але ні одного видання самих археографічних пам'яток, хіба що під сю категорію підвести збірку В. П. Науменка, — що стояла в первісному плані видань Археографічної Комісії Академії, але фактично вийшла без сеї фірми, п. з.: Нові матеріали для історії української літератури.

Тепер, коли переорганізованій „Археографічній Комісії Української Академії Наук“ випадає заступити в роботі не тільки ці три комісії, але також цілий ряд архівальних комісій, що перестали існувати, а також і археографічну комісію Львівського Наукового Товариства ім. Шевченка, що мусіла припинити свою роботу на полі української археографії, тому що Наукове Товариство через недостачу фондів зріклося видавання взагалі яких-небудь матеріялів, — перед нашою Комісією лежить майже неоглядний простір праці, невиповненої і занедбаной — особливо після довгої перерви, спричиненої війною й іншими перешкодами. Російські наукові установи, що виручали українську археографію в деяких ділянках, теж припинили свою працю. Укр. Центр. Архівне Управління й Іст. Парт. заповідають свою поміч тільки для останнього століття, і всякі побажання поза сею сферою звертаються безпосередне до нашої Комісії. Не ставлячи своїм завданням скільки небудь охопити ці безмежні перспективи археографічної роботи, що її вимагають, — пильно і настирливо вимагають потреби історичного досліджування минувшини України, ми спинимось тільки на деяких моментах, зазначених в дискусіях Комісії над сими вимогами.

Пам'ятки літературно-історичної найстарішої доби: літописи, житія, повісті, завдяки російським археографам, маємо переважно в доволі добрих і приступних виданнях. Натомість про пізніші, починаючи з XV віку, ніяк того сказати не можна, і багато цікавих з історичного становища літературних пам'яток або не видано зовсім, або видано в виривках, іноді доволі лихо, так що вони не можуть служити підставою для історичного досліджування. Напр. історичні компіляції XVI—XVII вв. Вони дуже інтересні з становища культурної історії й історіографії України, а майже всі не видані. Такі цінні з історичного становища писання, як напр. Пересторога, твори Вишенського, Палінодія й ин. існують в виданнях дуже неповних, або несправних. Львівський літопис, уже видрукуваний пок. О. Ів. Левицьким, згинув в друкарні до останнього примірника, і под.

В сфері актовій болюче відчувається брак „Українського Дипломатарія“ в тіснішій розумінню, то значить систематичної збірки актів українського державного діловодства, документів приватноправних, листування і под. Матеріал сей виданий досі в дуже малій кількості, і той здебільшого розпорошений по різних більш і менш приступних виданнях. Не маємо наприклад зібраних разом актів гетьманського правління Хмельниччини, ні попереднього часу і пізнішого. Систематичні досліджування над Генеральним Слідством о маєтностях, Рум'янцевським описом, архівами дворянських зібрань і под., розпочаті Комісією, повинні незабаром привести її до сього діла.

План корпусу матеріялів до історії Козаччини, прийнятий Археографічною Комісією Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові 1905 р.,

спинився в самих початках. Деякі вже підготовлені частини сеї збірки зістались невидані, і за згодою і порозумінням з Львівським Товариством могли-б бути передані їх упорядчиками до видання нашій Комісії та стати приступними для наукового вжитку, а недороблене, або затрачене—могло-б доповнюватися в співробітництві наших співробітників з членами Львівської комісії. В наших портфелях все ще чекають видання цінні не тільки, і навіть не стільки як джереловий актовий матеріал, скільки як цікавий причинок до нашої історіографії, — документи з рр. 1628—1638 зібрані і приготовлені в 1870-х рр. Кулішем (як II том його „Матеріялів до історії возсоединенія Руси“) — і ухвалені до друку ще в р. 1919 Археографічною Комісією Академії. Монументальні записки Як. Марковича, що їх, як визначне джерело для побутової історії козацької старшини XVIII в., розпочала повним виданням Львівська археографічна комісія, заходом і працею нинішних наших членів, — припинились на першій томі і чекають продовження від нас, і так далі.

Акти московсько-українські, видавані так енергійно протягом чверть-століття пок. Костомаровим („Акты, относящієся къ історіи Южной и Западной Россіи“), спинившись з його смертю на 1678 р., так і не знайшли досі свого продовження, і се дає себе сильно відчувати дослідникам. Відновлення сеї праці конче і негайне потрібне. Роботи археографічної експедиції, розпочаті в Москві співробітниками нашої Академії з початком 1926 р., під проводом голови Комісії, підготовлять в найблизших роках продовження сього корпусу. Пізніші народні рухи також потребують інтенсивного документального дослідження. Досі не маємо збірки документів до історії Коліївщини; одною з перших публікацій Комісії повинно бути видання збірки, приготовленої її керівником О. Ю. Гермайзе. Але сим не вичерпується потреба в документальнім освітленні як сього, так і інших народніх рухів.

Статистично-економічний матеріал, в досить значних розмірах опублікований українськими й польськими ученими (переважно в тих-же виданнях Київської „Комісії для розбора актовъ“) для України Правобічної, почасти Західньої, — дуже слабо представлений для України Східньої, і теж вимагає систематичного розроблення і публікації.

Матеріяли для суспільного руху XVIII — XIX вв., культурного і політичного, публіковано досі на виривки, або в переповідженнях і виїмках, і вони теж чекають більш систематичного текстуального видавання.

Українські стародруки систематично описуються окремим комітетом Арх. Комісії, і ся опись теж незадовго повинна початися друком.

Продовжуватимуться „Матеріяли до історії східне-європейської картографії“, видавані „Комісією для розбора актовъ“ і т. д.

Здійснення сього видавничого плану, начеркненого нами тільки в загальних і далеко не вичерпуючих рисах, очевидно вимагає великих

коштів і великої праці цілої дружини археографів, спеціально відданих сьому ділу і забезпечених на ряд літ в можливостях такої роботи. Поки що Археографічна Комісія Української Академії Наук далеко не розпоряджає потрібними на те засобами. Збільшення асигнувань з державної скарбниці Української Соціалістичної Радянської Республіки для Української Академії Наук на р. 1925/6 вперше дало змогу нашій Комісії приступити в нинішнім 1926 році до більш систематичного розроблення археографічного матеріалу, силами як тутешніх, так і закордонно-українських дослідників (членів Львівської археографічної комісії, що прилучились до нашої роботи), та розпочати археографічне видавництво. Одночасно з отсим першим, пробним, так-би сказати, томом „Українського Археографічного Збірника“, що міститиме й далі менші археографічні публікації, Комісія випускає також перший том „Пам'яток українського письменства“, що містить перший том нового, поправніщого видання повісті Величка. В найближшій часі почнуть виходити також томи „Українського Архіва“: для них намічено згадані матеріали Куліша—як цікаву пам'ятку його історіографічної праці, з нагоди трицятиліття його смерті (пом. 2 лютого 1897 р.), далі акти 1657—1677 рр., приготовлені свого часу для львівського корпусу історії Козаччини, і т. зв. Коденську книгу—протоколи слідчої комісії над учасниками „Коліївщини“. Другий том „Археографічного Збірника“ вже цілком приготовлено до друку, як також черговий випуск „Матеріалів для історії картографії“, і ряд випусків „Пам'яток українського письменства“. Сподіваємось, що дальші асигнування на видавництво Академії, що її український уряд поставив в центрі культурного будівництва найблизших літ, дадуть змогу розгортувати видавничий план і нашої Археографічної Комісії з року на рік все ширше—не тільки в вищезазначених рамцях, а заповнюючи й інші прогалини джерелознавства, ними не захоплені.

У Києві, в вересні 1926 р.

З М І С Т.

Передне слово	III—VII
В. І. Щербина: Документи до історії Києва 1494—1835 рр.	1—49
Акад. Ник. П. Василенко: Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII—XVIII вв.	50 · 164
К. О. Лазаревська: Книга глухівського цеху калачницького	165—216
М. І. Корнилович: Бібіковські обов'язкові інвентарі й селянство в Володимирському повіті на Волині	217—270
О. Ю. Гермайзе: Матеріали до історії українського руху за світової війни	271—354

